

Stefan Cichy, Czesław Krakowiak, Bogusław Nadolski

Biuletyn liturgiczny

Collectanea Theologica 60/3, 119-134

1990

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BIULETYN LITURGICZNY

Zawartość: I. NOWY MSZAŁ HISZPAŃSKO-MOZARABSKI. 1. Początki i historia obrządku hiszpańskiego. — 2. Msza św. według obrządku hiszpańskiego. — 3. Kompozycja Mszału hiszpańsko-mozarabskiego. — 4. Wskazania dotyczące celebracji zwyczajnej i nadzwyczajnej Mszy św. według obrządku hiszpańskiego. II. LITURGIA CHRZEŚCIJAŃSKIEGO WTAJEMNICZANIA DOROSŁYCH. 1. Okres ewangelizacji i przyjęcie do katechumenatu. — 2. Okres katechumenatu i wybranie. — 3. Okres oczyszczenia i oświecenia. — 4. Celebracja sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego. — 5. Okres mistagogii czyli pogiębionego wtajemniczenia.

NOWY MSZAŁ HISZPAŃSKO-MOZARABSKI

Dość obszerna bibliografia dotycząca obrządku mozarabskiego zwanego także hiszpańskim lub wizygockim (por. J. Pinell, *La Liturgia ispanica*, w: *Anamnesis 2. La Liturgia. Panorama storico generale*, Torino 1978, s. 70 n) wzbogaciła się ostatnio w nową ważną pozycję. Dnia 17.7.1988 r. Kongregacja Kultu Bożego zatwierdziła *ad interim* część nowego wydania *Mszału Hiszpańsko-Mozarabskiego* obejmującą *Praenotanda*, *Ordo Missae* i *Proprium de Tempore*. Czasopismo „Notitiae” 24 (1988) 670—727, organ urzędowy w/w Kongregacji opublikowało jej dekret i *Praenotanda* oraz uwagi sekretarza Komisji, która pracuje nad tym mszałem, o. J. Pinell OSB. Z uwag tych dowiadujemy się m.in., że nowe wydanie nie jest zwykłą rewizją ostatniego wydania z 1804 r., lecz wykorzystano w nim wszystkie teksty znajdujące się w rękopisach wydanych i nie wydanych oraz, że praca nad tym mszałem rozpoczęła się 12.7.1982 r.

Godne uwagi są *Praenotanda* do nowego wydania *Mszału Hiszpańsko-Mozarabskiego* obejmujące 55 stron druku i podzielone na 4 rozdziały oraz 170 artykułów. Odpowiednik *Ogólnego Wprowadzenia do Mszału Rzymskiego* przedstawia najpierw początki i historię obrządku hiszpańskiego (art. 1—20), następnie opis Mszy św. według tego obrządku (art. 21—142), z kolei kompozycję nowego mszału (art. 143—157) i wreszcie wskazania dotyczące celebracji zwyczajnej i nadzwyczajnej według wspomnianego obrządku (art. 158—170).

Przypatrzymy się w skrócie bogatej treści zawartej w *Praenotanda*.

1. Początki i historia obrządku hiszpańskiego

W rozwoju obrządku hiszpańskiego można odróżnić 4 okresy:

Pochodzenie i początki

Obrządek hiszpański powstawał w V—VII w. Na jego formowanie się miały wpływ 3 stolice metropolii: Tarragona, Sewilla i Toledo. Autorzy tekstów tego obrządku są w większości nieznanymi. Tradycja jednak zachowała niektóre ich imiona: Justyn z Urgell (pierwsza połowa VI w.), św. Le-

* Redaktorem niniejszego biuletynu jest ks. Bogusław Nadolski TChr, Warszawa-Poznań.

onard z Sewilli (ok. 540—600), św. Izydor z Sewilli (ok. 560—636), Piotr z Lleidry (połowa VII w.), Konancjusz z Palencji (połowa VII w.), św. Eugeniusz II z Toledo (+ 657), św. Ildefons z Toledo (ok. 610—667), św. Julian z Toledo (ok. 642—690).

Na rozwój obrządku hiszpańskiego wpłynęły różne czynniki. Na pierwszym miejscu należy wyliczyć solidną bazę kulturową, która w epoce panowania rzymskiego na Półwyspie Iberyjskim wydała wielu wykształconych w literaturze łacińskiej. Wspomnieć należy również, że po konwersji króla Wizygotów na katolicyzm (3 Synod w Toledo w 589 r.) kwitł w Hiszpanii prawdziwy humanizm łaciński popierany przez dwór wizygocki i reprezentowany przez takie postacie, jak: św. Izydor, św. Braulio, św. Eugeniusz i św. Ildefons. Ważną rolę odegrali w rozwoju obrządku hiszpańskiego tamtejsi Ojcowie Kościoła, którzy zdając sobie sprawę z katechetycznego znaczenia liturgii tworzyli zarówno teksty liturgiczne, jak traktaty, mowy i homilie. Szczególny wpływ na rozwój liturgii w Hiszpanii miały synody, które poruszały zagadnienia liturgiczne jak synody w Tarragonie w pierwszej połowie VI w., synody w Braga, czy synody w Toledo począwszy od r. 633. Wyjątkową rolę należy przypisywać św. Izydorowi z Sewilli, autorowi dzieła *De Ecclesiasticis officiis*, które może być uważane za pierwszy w historii podręcznik liturgii. Liturgia hiszpańska przejęła również elementy innych liturgii tak wschodnich, jak i zachodnich. Poszczególne prowincje używały różnych perykop biblijnych, śpiewów i tekstów eucharystycznych pochodzących jednak ze wspólnego dziedzictwa. W źródłach można wyraźnie odróżnić dwie tradycje, o których będzie niżej mowa. Kodyfikacja ksiąg po okresie improwizacji miała miejsce po śmierci św. Ildefonsa. Kompilację ksiąg liturgicznych przypisuje się św. Julianowi. Wtedy to doszło do jednolitości w liturgii w dwóch prowincjach kościelnych: w Tarragonie i w Kartagenie.

Okres mozarabski

Inwazja Arabów, którzy w latach 711—719 opanowali prawie cały Półwysp Iberyjski z wyjątkiem Asturii, przerwała ewolucję obrządku hiszpańskiego. Teksty liturgiczne z Hiszpanii dostały się do różnych bibliotek w innych krajach. Wywarły one również wpływ na tworzenie pontyfikału rzymsko-germańskiego. W Asturii Alfons Czysty postanowił w 790 roku, że w Owiedo zostanie przywrócona liturgia, którą sprawowano w Toledo. W 782 r. emigranci hiszpańscy przy pomocy wojsk francuskich wyzwolili część Pirenejów Wschodnich i utworzyła się Katalonia, gdzie powstało szereg klasztorów benedyktyńskich z obrządkiem rzymskim. Kodeksy liturgiczne obrządku rzymskiego przepisywane w Katalonii zawierają jednak szereg elementów obrządku hiszpańskiego.

Starożytny obrządek sprawowany był w Hiszpanii okupowanej przez Arabów i w nowych królestwach Leonu, Kastylii i Nawarry. Zachowało się wiele kodeksów obrządku hiszpańskiego przepisywanych w licznych skryptoriach w ciągu X i XI w. Głównymi centrami rozwoju hiszpańskiej muzyki liturgicznej stały się Leon i San Millan. Salwo z Albeldy (+ 962) napisał całą serię formularzy Mszy św. wotywnych.

Zakaz i przetrwanie obrządku

Papież Grzegorz VII przez swoich legatów nakazał najpierw zastąpienie starego obrządku hiszpańskiego przez obrządek rzymski w dwóch klasztorach: San Salvador de Levre (1067 r.) i San Juan de la Pena (1071), a potem polecił królowi Alfonsowi VI zwołanie synodu do Burgos w 1080 r., na którym

postanowiono zakazać obrządku „gotyckiego” w królestwach Kastylii i Leonu. W Hiszpanii okupowanej przez Arabów wierni mogli zachować stary obrządek. Zostali oni nazwani mozarabami. Po wyzwoleniu miasta Toledo w 1085 r. król Alfons VI udzielił mozarabom przywileju zachowania starego obrządku w sześciu parafiach tego miasta. Arcybiskup Toledo Bernard de Sahagun (1085—1124) zamierzał zmienić ten przywilej, ale wspólnoty mozarabskie obroniły swe prawa. W skryptoriach parafii św. Justyny i Rufiny oraz św. Eulalii w Toledo nastąpiła w w. XII i XIII, aż do początków XIV w. odnowa ksiąg liturgicznych starego obrządku. W każdej z tych parafii kopowano odmienne kodeksy. W parafii św. Eulalii przepisywano księgi skodyfikowane przez św. Juliana z Toledo nazwane Tradycją A, a w parafii św. Justyny i Rufiny starsze teksty stosowane w prowincji Betica i zachowane w parafii poświęconej męczennikom z Sewilli zaliczane do Tradycji B.

Odnowa obrządku przez Kardynała Cisneros

Kardynał Franciszek Ximenes de Cisneros, po objęciu stolicy arcybiskupiej w Toledo w 1495 r. zwrócił uwagę na wartość religijną i kulturową liturgii mozarabskiej i postanowił przywrócić ten obrządek w postaci zachowanej w parafii św. Justyny i Rufiny (Tradycja B). Ustanowił on kaplicę mozarabską Corpus Christi w katedrze w Toledo, gdzie codziennie sprawował Eucharystię i Liturgię Godzin według starożytnego obrządku, a kanonikowi Alfonsowi Ortiz powierzył przygotowanie wydania mszału i brewiarza. Kanonik Ortiz utworzył komisję, której pracami kierował proboszcz parafii św. Justyny i Rufiny. W ten sposób w przygotowanym mszale i brewiarzu została utrwalona Tradycja B. W 1500 roku ukazało się w Toledo *Missale mixtum secundum regulam beati Isidori, dictum mozarabes*, a w 1502 roku *Brewiarium secundum regulam beati Isidori*. Mszał mozarabski został powtórnie wydany w Rzymie w 1755 r. z wyjaśnieniami o. Aleksandra Lesleya T.J. Reedycja Lesleya została opublikowana również w tomie 85 Patrologii łacińskiej Migne'a. Nowe poprawione wydanie tego mszału ukazało się w Rzymie w 1804 r. staraniem kardynała Franciszka Antoniego de Lorenzana, arcybiskupa Toledo i nosiło tytuł *Missale Gothicum secundum regulam beati Isidori Hispanensis episcopi*. Kardynał Lorenzana wydał także w Madrycie w 1775 r. *Brewiarium Gothicum, secundum regulam beatissimi Isidori*. To wydanie znalazło się w tomie 86 Patrologii łacińskiej Migne'a.

2. Msza św. według obrządku hiszpańskiego

Struktura Mszy św. w obrządku hiszpańskim przedstawia się następująco:

- Obrzędy wstępne
- Liturgia słowa
- Przygotowanie darów — Dyptyki — Znak pokoju
- Modlitwa Eucharystyczna
- Obrzędy Komunii św.

Obrzędy wstępne

Na obrzędy te składają się: śpiew zwany *Praelegendum* (odpowiednik *Antyfony* na wejście w liturgii rzymskiej), hymn *Gloria in excelsis Deo*, i oracja „post Gloriam” (odpowiednik rzymskiej kolekty). W uroczystości dodaje się po hymnie, a przed oracją *Trishagion* występujący w źródłach w języku greckim albo łacińskim. Obrzędy wstępne według tradycji B opuszcza się w dni powszednie w ciągu roku i w niedziele Wielkiego Postu.

Liturgia Słowa

Przed rozpoczęciem Liturgii Słowa, a w dniach kiedy opuszcza się obrzędy wstępne na początku celebracji, kapłan całuje ołtarz i pozdrawia wiernych słowami: *Dominus sit semper vobiscum*, na co lud odpowiada podobnie jak w liturgii rzymskiej.

Liturgia Słowa obejmuje 3 czytania: Proroctwo, Apostoł i Ewangelia. W Wielkim Poście są cztery czytania: w miejsce Proroctwa czytanie z ksiąg mądrościowych i czytanie z ksiąg historycznych Starego Testamentu. Po każdym czytaniu wierni mówią *Amen*.

Po Proroctwie, względnie po czytaniu księgi historycznej, śpiewa się *Psallendum* (odpowiednik rzymskiego gradułu). W środy i piątki pięciu pierwszych tygodni Wielkiego Postu w miejsce *Psallendum* śpiewa się *Threni* — teksty z Lamentacji, Księgi Hioba i Księgi Izajasza wyrażające pokutę Kościoła i cierpienia Chrystusa w czasie męki.

W uroczystości męczenników po *Psallendum* można czytać, zgodnie ze starożytną tradycją, końcową część opisu męki danego świętego, po czym śpiewa się fragment Kantyku Daniela.

Po Ewangelii, względnie jeżeli jest homilia po niej, następuje śpiew allelujacyjny zwany *Laudes* zamykający Liturgię Słowa. W okresie Wielkiego Postu w śpiewie *Laudes* nie występuje alleluja.

Przygotowanie darów — Dyptyki — Znak pokoju

W czasie procesji z darami śpiewa się *Sacrificium* (odpowiednik rzymskiego *Offertorium*). Tytuł tego śpiewu związany jest z tym, że zawiera on teksty biblijne mówiące o składaniu ofiar. Wśród wszystkich śpiewów obrządku hiszpańskiego jest to śpiew o największym znaczeniu.

Z kolei kapłan kieruje do zgromadzenia wezwaniem zwane *Oratio Admonitionis*. Jest to wezwanie do modlitwy na wzór modlitwy powszechnej Wielkiego Piątku. Mszał zawiera wielką ilość formularzy tego wezwania dostosowanych do danego okresu liturgicznego. Po wezwaniu wierni odpowiadają *Amen*, powtarzają tę akklamację również po doksolonii kończącej tą *Oratio Admonitionis*.

Szczególne miejsce zajmują w obrządku hiszpańskim dyptyki, czyli wielka litanijna modlitwa Kościoła. Przed jej rozpoczęciem, podobnie jak przed Modlitwą Pańską, występuje wezwanie *Oremus*. Następnie zgromadzenie wykonuje akklamację po grecku i łacinie: *Hagios, Hagios, Hagios, Domine Deus, Rex aeternae, tibi laudes et gratias*. Po czym diakon lub jeden z koncelebransów wypowiada wezwania modlitwy litaniijnej w intencjach Kościoła i ludzkości. Wyrażają one wspólnotę wiary i miłości z całym Kościołem, z hierarchią kościelną, z ludem Bożym, ze Świętymi, a także wspólnotę pomocy ze zmarłymi. Po wezwaniach litaniijnych następuje modlitwa zwana *Alia*, która częściowo pełni funkcję rzymskiej modlitwy nad darami. Po niej ma miejsce kolejna modlitwa zwana *Post Nomina*, będąca konkluzją dyptyków. Nazywa się ją także „po dyptykach”. Zawarte są w niej prośby za tych, którzy nie zostali wymienieni imiennie, szczególnie chorych, więźniów, pielgrzymów, nieobecnych członków zgromadzenia i innych Kościołów.

Po modlitwach związanych z dyptykami następuje przekazanie znaku pokoju. Celebrans odmawia modlitwę zwaną *Ad Pacem* z formułą wprowadzającą i błogosławieństwem trynitarnym. Diakon zaprasza wiernych do przekazania znaku pokoju i wykonuje się śpiew *Pacem meam do vobis*.

Modlitwa Eucharystyczna

W liturgii hiszpańskiej Modlitwa Eucharystyczna składa się z 7 elementów z czego 4 są stałe, a 3 zmienne. Do stałych elementów należą: dialog przed prefacją, śpiew Święty, Słowa ustanowienia i doksologia końcowa, na-

tomiast zmienne są: *Illatio* (odpowiednik rzymskiej prefacji), *Oratio post Sanctus* i *Oratio post Pridie*.

a. Dialog przed *Illatio*.

Ma on inne brzmienie niż w liturgii rzymskiej. Występują w nim następujące wersety:

V. *Introibo ad altare Dei mei.*

R. *Ad Deum qui laetificat iuventutem meam.*

V. *Aures ad Dominum.*

R. *Habemus ad Dominum.*

V. *Sursum corda.*

R. *Levemus ad Dominum.*

V. *Deo ac Domino nostro Jesu Christo Filio Dei, qui est in caelis, dignas laudes dignasque gratias referamus.*

R. *Dignum et iustum est.*

b. *Illatio*

Ma nieco inne brzmienie niż rzymskie prefacje i jest bardzo zróżnicowana. Wyraża nie tylko dziękczynienie, lecz także uwielbienie, wysławianie Boga za przymierze i za całe dzieło zbawcze. Ma charakter refleksyjny, kontemplacyjny.

c. *Sanctus*

W śpiewie *Sanctus* obrządek hiszpański ma także małe modyfikacje. Zamiast *gloria tua* jest *gloria maiestatis tuae*. Zamiast pierwszego *Hosanna in excelsis* jest *Hosanna Filio Dawid!*

d. Modlitwa *Post Sanctus*

Modlitwa ta ma wprowadzić do słów ustanowienia Eucharystii. Zawiera się w niej krótka synteza dzieła Odkupienia: Wcielenie, Męka i Uwielbienie Chrystusa. Występuje w niej także wzmianka o niebieskiej chwale (w nawiązaniu do śpiewu *Sanctus*) oraz o nowej jedynej ofierze Chrystusa, którą Kościół składa po Jego śmierci.

e. Słowa ustanowienia

Obrządek hiszpański używa tu tekstu św. Pawła (1 Kor 11, 23—26), ale go rytualizuje. Tekst zostaje podzielony na trzy części. Wierni po każdej z nich na znak posłuszeństwa woli Chrystusa odpowiadają *Amen*. Do trzeciego *Amen* dołączona jest aklamacja: *Sic credimus, Domine Iesu!*

f. Modlitwa *Post Pridie*

Ta modlitwa odpowiada dwom elementom składowym Rzymskich Modlitw Eucharystycznych, a mianowicie: anamnezie i epiklezie. Wspomina się w niej przede wszystkim Śmierć i Zmartwychwstanie Chrystusa, rzadziej Wniebowstąpienie i Oczekiwanie chwalebnego przyjścia, bardzo rzadko Wcielenie. Wzywa się w niej Ducha Świętego, który dokonuje przemiany darów oraz dzieła oczyszczenia i odnowy w Kościele.

g. Doksologia

Ma ona inną formę niż w liturgii rzymskiej. Brzmi ona: *Te praestante, sancte Domine, quia tu haec omnia nobis, indignis servis tuis, valde bona creas, sanctificas, vivificas, benedixis et praestas nobis, ut sint benedicta a te Deo nostro in saecula saeculorum.*

Obrzędy Komunii świętej

Obrzędy te składają się z kilku części, które poprzedzają Komunię św., towarzyszą jej lub następują po niej.

Przygotowaniem do Komunii św. jest najpierw proklamacja wyznania wiary. Poprzedza ją wezwanie kapłana: *Fidem, quam corde credimus, ore autem dicamus* (por. Rz 10, 9—10). Wyznanie wiary odmawia się w liczbie mnogiej: *Credimus* (na marginesie warto przypomnieć, że liturgia hiszpańska jako pierwsza na Zachodzie wprowadziła wyznanie wiary do Mszy św. w 589 r.). Odmawia się je w każdej Mszy św.

Po wyznaniu wiary następuje łamanie chleba, któremu towarzyszy krótki śpiew *Ad Confractionem*. W okresie wielkanocnym jest to śpiew: *Vicit Leo de tribu Iuda, radix David, alleluja* (por. Ap 5,5).

Kolejnym elementem przygotowania do Komunii św. jest odmówienie Modlitwy Pańskiej. Poprzedza ją wezwanie *Oremus* i zmienny tekst *Ad Orationem Dominicam*. Modlitwę *Pater noster* odmawia sam celebrans, wierni zaś włączają się przez *Amen* wypowiedane przez nich po każdej prośbie tej modlitwy. Po Modlitwie Pańskiej celebrans odmawia embolizm *Liberati a malo*, który kończy się słowami: *et exaudi, Deus, orationes servorum tuorum, omnium fidelium christianorum, in hac die et in omni tempore*. Po embolizmie następuje zmieszanie postaci (*commixtio*), któremu towarzyszą słowa *Sancta sanctis* przypominające o potrzebie świętości tych, którzy pragną godnie przyjąć Eucharystię.

Ostatnim aktem przygotowawczym przed Komunią św. jest błogosławieństwo. Poprzedza je wezwanie: *Humiliate vos ad benedictionem*. Błogosławieństwo ma formę uroczystą składającą się z trzech wersetów, po których wierni odpowiadają *Amen*, po czym następuje konkluzja błogosławieństwa.

Rozdzielaniu Komunii św. towarzyszy śpiew *Ad accedentes*. Podając Komunię św. kapłan wypowiada formułę: *Corpus Christi sit salvatio tua*. Diakon podając kielich mówi: *Sanguis Christi maneat tecum redemptio vera*.

Po zakończeniu rozdzielania Komunii św. śpiewa się jedną z dwóch antyfon: *Refecti Christi corpore* albo *Repletum est gaudio*. Po czym odmawia się modlitwę dziękczynną zwaną *Completuria* (odpowiednik rzymskiej *Postcommunio*).

Celebracja Eucharystii kończy się pozdrowieniem kapłana: *Dominus sit semper vobiscum* i formułą rozesłania: *Sollemnia completa sunt. In nomine Domini nostri Iesu Christi votum nostrum sit acceptum cum pace*.

3. Kompozycja Mszału hiszpańsko-mozarabskiego

Nowe wydanie omawianego mszału zawiera: 1. Kalendarz; 2. *Ordo Missae*; 3. *Proprium de tempore* podzielone na 5 sekcji: (a) od I Niedzieli Adwentu do Objawienia Pańskiego — 6.1.; (b) od I Niedzieli Wielkiego Postu do Wielkiej Srody; (c) *Triduum paschale*; (d) od Niedzieli Zmartwychwstania do Zesłania Ducha Świętego; (e) Niedziele zwykle *de Quotidiano*; 4. *Proprium Sanctorum*; 5. *Commune Sanctorum*; 6. Msze za zmarłych i 7. Msze wotywnie.

Mszał podzielony jest na kilka tomów. Osobny tom stanowi *Ordo Missae*, do którego dobiera się odpowiednie części z poszczególnych wyliczonych wyżej sekcji.

Przygotowano nową wersję krytyczną kalendarza.

W *Ordo Missae* przyjęto tradycję B, ale włączono w nie także cenne elementy tradycji A.

W nowej kompilacji tekstów zmiennych wykorzystano wszystkie istniejące źródła obu tradycji i dlatego proponuje się cykl dwuletni tych tekstów: Rok I (lata nieparzyste) i Rok II (lata parzyste). Zasadniczo różnią się teksty tych lat w pierwszej części Mszy św. od *Praelegendum* do *Sacrificium*, natomiast od *Oratio Admonitionis* te same teksty przeznaczone są na Rok I i II.

W tekście łacińskim wykorzystano w tym Mszałe perykopy biblijne wg Neowulgaty.

Odnosnie do roku liturgicznego należy zaznaczyć, że różni się on od roku liturgicznego obrządku rzymskiego.

Adwent obejmuje sześć niedziel, a pierwsza z nich przypada między 13 a 19 listopada. Okres ten jest czasem radosnego oczekiwania na przyście Pana bez żadnego znaku charakteru pokutnego. W dni powszednie Adwentu bierze się formularze mszalne z poprzedniej niedzieli. W ciągu tygodnia można wybrać lektury biblijne i śpiewy z Roku I lub II. 18 grudnia obchodzi się uroczystość ku czci NMP.

Po uroczystości Narodzenia Pańskiego (25.12.), następuje uroczystość Obrzezania (1.1.) i Epifanii (6.1.) zwana „Objawieniem Pańskim”.

Pierwsza niedziela po Objawieniu Pańskim rozpoczyna cykl niedziel *De Quotidiano* przerwany w I Niedzielę Wielkiego Postu, a kontynuowany po Zesłaniu Ducha Świętego do I Niedzieli Adwentu. Cykl ten posiada czytania biblijne na 33 niedziele, a jedynie 18 serii tekstów zmiennych do Mszy św. Od XIX niedzieli powtarza się modlitwy od I niedzieli.

Wielki Post rozpoczyna się sześć tygodni przed Wielkanocą Niedzielą *In Carnes tollendas*. Niedziela ta przypada między 11 lutego a 14 marca.

Cały okres Wielkiego Postu ma charakter pokutny, od IV Niedzieli dochodzi nadto charakter pasyjny. W okresie Wielkiego Postu zakazany jest obchód świąt Pańskich i ku czci Świętych. Nie obchodzi się więc uroczystości Zwiastowania 25.3. Święto Katedry św. Piotra (22.2) obchodzone jest jedynie w tych latach, kiedy Wielki Post rozpoczyna się po 22.2. Cechą charakterystyczną tego okresu jest bogactwo liturgii Słowa. Każda niedziela i dzień powszedni mają własne czytania. Niedziele Wielkiego Postu mają także własne teksty eucharystyczne, natomiast dni powszednie tego okresu posiadają 22 formularze mszalne: w pierwszych trzech tygodniach własne formularze mają poniedziałki, środy i piątki, zaś we wtorki i soboty stosuje się formularz z poprzedniego dnia; w czasie ostatnich trzech tygodni poszczególne dni mają własne formularze z wyjątkiem sobót; w sobotę IV i V tygodnia bierze się formularze z poprzedniego piątku.

Podwójny cykl proponowany na niedziele Adwentu i okresu wielkanocnego oraz w wielkie uroczystości bazuje na rozkładzie czytań w tradycjach A i B.

Triduum Paschalne posiada szczególne celebracje.

W okresie wielkanocnym własne formularze posiadają niedziele, dni oktawy, uroczystości Wniebowstąpienia i Pięćdziesiątnicy wraz ze Mszą wigilii Zesłania Ducha Świętego. W dni powszednie stosuje się formularz poprzedniej niedzieli.

4. Wskazania dotyczące celebracji zwyczajnej i nadzwyczajnej Mszy św. według obrządku hiszpańskiego

Omawiany mszał przeznaczony jest przede wszystkim do celebracji zwyczajnej i codziennej w kaplicy mozarabskiej w katedrze w Toledo, a także do celebracji zwyczajnej w innych kościołach i kaplicach parafii mozarabskich, które otrzymały lub otrzymają przywilej sprawowania liturgii w obrządku hiszpańskim, a także do celebracji przez biskupów i kapłanów, którzy taki przywilej otrzymali.

Celebracje nadzwyczajne mogą mieć miejsce z okazji świąt, kongresów i kursów mających związek z liturgią hiszpańsko-mozarabską; z okazji odnowienia kultu w kościołach z epoki rzymskiej, wizygockiej lub mozarabskiej położonych na terenie Hiszpanii; w święta ku czci Świętych figurujących w kalendarzu hiszpańsko-mozarabskim, którzy są w jakimś mieście, diecezji lub regionie szczególnie czczeni. Na terenie objętym jurysdykcją Konferencji Episkopatu Hiszpanii po zezwolenie na celebracje nadzwyczajne według wspomnianego obrządku należy się zwrócić do Ordynariusza miejsca, gdzie ma się odbyć celebracja; Ordynariusz zaś przekazuje odpowiednią dokumentację do aprobaty arcybiskupowi Toledo. Poza Hiszpanią zezwolenia takiego udziela Kongregacja Kultu Bożego.

W tej części wprowadzenia do nowego *Mszalu Hiszpańsko-Mozarabskiego* znajduje się również cały szereg szczegółowych wskazań dotyczących odpowiedniego przygotowania celebransów, usługujących i całego zgromadzenia do sprawowania liturgii, a także wskazań dotyczących tłumaczeń tekstów liturgicznych, śpiewów i szat liturgicznych, koncelebracji oraz możliwości pe-

wnych adaptacji i doboru części formularzy mszalnych. Te szczegółowe wskazania w tym omówieniu pomijamy.

Same *Praenotanda* zawierają szereg informacji na temat sprawowania Eucharystii w obrządku hiszpańsko-mozarabskim, o wiele ciekawsze jednak będzie zapoznanie się w przyszłości z samymi tekstami mszału tego obrządku.

ks. Stefan Cichy

II. LITURGIA CHRZEŚCIJAŃSKIEGO WTajemniczenia DOROSŁYCH

Wydana 6 stycznia 1972 r. część Rytuału Rzymskiego zatytułowana *Ordo initiationis christinae adultorum*¹ jest odpowiedzią Kościoła na życzenia Soboru, aby przywrócić katechumenat (por. KL 64—70; KK 14—15; 17; 26; DB 14; DM 13—14). Obrzędy zawarte w tej księdze liturgicznej zastępują rozdział z Rytuału Pawła V z 1614 r. zatytułowany *De Baptismo adultorum* i razem z wcześniej wydanymi *Obrzędami chrztu dzieci*² zawierają liturgię sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego. Mamy więc obecnie liturgię chrztu dostosowaną do wieku przyjmującego i różnych sytuacji duszpasterskich. W nawiązaniu do istniejącej w starożytnym Kościele instytucji katechumenatu, jako trwającego kilka lat procesu formacji doktrynalnej, moralnej i liturgicznej³, nowa księga liturgiczna zawiera bardzo bogate w treść i rozłożone w czasie obrzędy poprzedzające właściwy chrzest, a następnie liturgię trzech sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego, po której następuje trwający zwykle cały okres wielkanocny czas mistagogii.

Rytuał zawiera w pięciu rozdziałach różne obrzędy związane z przygotowaniem i celebracją sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego⁴. Może się wydawać, że taka różnorodność form liturgicznych jest jakby dekoncentrująca. Jednak przy bliższym zapoznaniu się ze Wstępem i zawartością całej księgi można się przekonać, że ta różnorodność została uporządkowana według określonej z góry hierarchii ważności. Główną część Rytuału stanowi rozdział I *Obrzędy katechumenatu podzielone na stopnie* (s. 41—110), który według Wstępu „jest formą pełną czyli wspólną” (nr 3) wtajemniczenia dorosłych. Natomiast inne obrzędy przeznaczone są na różne szczegółowe sytuacje duszpasterskie tak indywidualne: rozdział II *Uproszczony obrzęd wtajemniczenia dorosłych* (s. 111—127) i rozdział III *Skrócony obrzęd wtajemniczenia dorosłych w niebezpieczeństwie lub chwili śmierci* (s. 128—137); bądź też związane z sytuacją wiary i Kościoła w różnych krajach: rozdział IV *Przygotowanie do bierzmowania i Eucharystii dorosłych, którzy przyjęli chrzest jako*

¹ Wydanie polskie: *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 1988.

² *Obrzędy chrztu dzieci według Rytuału Rzymskiego*, Katowice 1972, wyd. II Katowice 1987.

³ Por. B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego wtajemniczenia*, Warszawa 1983, 52—191; S. Czerwik, *Nowy obrzęd chrztu dzieci w świetle historii wtajemniczenia chrześcijańskiego*, w: *Nowe życie w Chrystusie*, red. S. A. Porębski, Warszawa 1973, 33—40; A. Zuberbier, *Teologia wtajemniczenia chrześcijańskiego*, tamże s. 57—66; J. Wilk, *Wartość katechumenatu dla wychowania chrześcijańskiego*, RTK KUL 30 (1983) z. 6 273—284.

⁴ Por. R. Béraudy, *Le nouveau Rituel du baptême des adultes*, LMD 121 (1975) 122—142; Fr. Małaczyński, *Obrzędy wtajemniczenia chrześcijańskiego dorosłych*, RBL 26 (1973) 7—14; J. Tadych, *Wtajemniczenie chrześcijańskie dorosłych w świetle liturgii wielkopostnej Mszału Pawła VI*, StGn 4 (1978) 237—266; A. M. Triacca, *Struttura e linee-forza: dall'analisi alla sintesi. A proposito del «Rito dell'Iniziazione cristiana degli adulti»*, RivLit 66 (1979) 425—436.

dzieci, ale nie otrzymali pouczenia w wierze (s. 138—140), wreszcie zależnie od wieku: rozdział V *Obrzędy wtajemniczenia dzieci, które osiągnęły wiek katechizacyjny* (s. 141—168). Obrzędy zawarte w rozdziałach II—V stanowią więc niekiedy konieczne uzupełnienie obrzędu głównego (rozdział I) i jemu są podporządkowane. Dlatego bliższe zapoznanie się z liturgią I rozdziału Rytuału pozwoli nam na uchwycenie istotnych elementów liturgii wtajemniczenia dorosłych, które następnie występuje także w pozostałych rozdziałach księgi liturgicznej.

Struktura obrzędów wtajemniczenia chrześcijańskiego dorosłych wyraźnie nawiązuje do starożytnego katechumenatu, ale jednocześnie mocno osadzona jest w warunkach życia Kościoła dzisiaj i uwzględnia sytuację ludzi dorosłych, którzy świadomie pragną współdziałać z wzywającym ich do wiary i nawrócenia Bogiem (nr 3; 5). Kandydaci pragnący przyjąć sakramenty inicjacyjne muszą przejść długą drogę poszukiwań i duchowego dojrzewania. W tym procesie chrystianizacji jest z nimi cały czas Kościół reprezentowany przez przedstawicieli hierarchii i członków miejscowej wspólnoty wiernych. Ich formacja religijna dokonuje się w ramach życia religijnego i przy czynnym zaangażowaniu tej wspólnoty. Trwające według Rytuału zwykle kilka lat przygotowanie do przyjęcia sakramentów wtajemniczenia dzieli się na cztery okresy (*tempus*) i na trzy stopnie (*gradus, gressus*).

1. Okres ewangelizacji i przyjęcie do katechumenatu

Rytuał przywiązuje duże znaczenie do tego okresu zwanego także katechumenatem wstępnym lub prekatechumenatem, którego nie należy pomijać (nr 9). Okres ewangelizacji ma na celu poza ogólnym pouczeniem o istotnych prawdach wiary i zasadach życia chrześcijańskiego doprowadzenie kandydatów do początków nawrócenia wyrażającego się w porzuceniu grzechów i otwarciu się na zbawcze działanie Boga (nr 10). Temu celowi służy głoszenie słowa Bożego, które ma ukazać kandydatom sens życia człowieka w świetle zbawczego orędzia Jezusa Chrystusa będącego dla wierzących drogą, prawdą i życiem, tak w perspektywie doczesnej egzystencji, jak i w odniesieniu do życia wiecznego (nr 9). Już w tym okresie ważne są dla kandydatów pierwsze doświadczenia wspólnoty i panującej w niej atmosfery życia chrześcijańskiego (nr 11). Miejscowa wspólnota z kolei nieustannie wspiera kandydatów swoją modlitwą (nr 13). Okres ten powinien doprowadzić kandydatów do świadomej i odpowiedzialnej oraz opartej na religijnych motywach decyzji pragnienia zostania chrześcijaninem, którą publicznie wyrażą wobec Kościoła prosząc o przyjęcie do grona katechumenów. Odpowiedzią Kościoła na tę prośbę jest wprowadzenie kandydatów na pierwszy stopień przygotowania do sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego przez obrzęd przyjęcia do katechumenatu (nr 14). Jest to jakby pierwsza brama prowadząca do Kościoła, przez którą mogą przejść jedynie ci, którzy posiadają już wiarę rozbudzoną w czasie ewangelizacji, przejawiają znaki nawrócenia i wolę odmiany swego życia oraz nawiązania kontaktu z Bogiem przez modlitwę i z Kościołem przez uczestnictwo w praktykach religijnych miejscowej wspólnoty (nr 14: 15; 68—96).

Podczas specjalnego obrzędu kandydaci proszą Kościół o przyjęcie do jego grona, Kościół z kolei przyjmuje tę prośbę zaliczając ich do grupy katechumenów i udziela im błogosławieństwa. W obrzędach tych uczestniczą poręczyciele, do których należy publiczne przedstawienie kandydatów Kościołowi, oraz przynajmniej przedstawiciele miejscowej społeczności wiernych (nr 16; 70—71).

Liturgia przyjęcia do katechumenatu składa się z trzech części:

a) rozbudowanych obrzędów wprowadzających (poza kościołem) zawierających: dialog celebrynski z kandydatami i poręczycielami (nr 75—76), naznaczenia krzyżem czoła i narządów zmysłów, ewentualnie w razie potrzeby egzor-

cyzmu i wyrzeczenia się kultów pogańskich oraz nadania nowego imienia (nr 78—82; 88). Mogą mieć tu miejsce również dodatkowe obrzędy np. podanie soli, krzyża lub poświęconego medalika;
 b) po wejściu do kościoła następuje liturgia słowa Bożego, po homilii można przekazać katechumenom księgi Ewangelii. Zawsze jednak jest modlitwa powszechna za katechumenów (nr 90—94);
 c) modlitwa końcowa w formie błogosławieństwa i odesłanie katechumenów (nr 95—96).

2. Okres katechumenatu i wybranie

Katechumenat powinien trwać tak długo „aż ich nawrócenie i wiara nabiorą cech dojrzałości” (nr 98). W tym czasie katechumeni otoczeni są zorganizowaną opieką duszpasterską celem wprowadzenia ich w misterium zbawienia, przyzwyczajania do zachowania zasad Ewangelii i uczestnictwa w obrzędach Kościoła oraz wprowadzenia „w życie wiary, liturgii i miłości Ludu Bożego” (nr 98). Program ten realizowany jest przez odpowiednią katechezę, udział w życiu miejscowej wspólnoty wiernych, uczestnictwo w liturgii i formację apostołską. Katecheza dotyczyć ma zasad wiary i moralności chrześcijańskiej, winna być powiązana z rokiem liturgicznym i wspierana celebracjami słowa Bożego (nr 19) o tematyce odpowiadającej programowi formacji w okresie katechumenatu. W niedziele i święta katechumeni powinni uczestniczyć w mszalnej liturgii słowa ucząc się przez to świadomego udziału w liturgii oraz poznając i przeżywając tajemnice zbawienia wspominane i uobecnianie w liturgii roku kościelnego (nr 19,3; 107). Tak zorganizowana formacja katechetyczna daje katechumenom nie tylko poznanie zasad wiary i moralności chrześcijańskiej, lecz pozwala im wniknąć w tajemnice zbawienia, w których pragną uczestniczyć przyjmując w odpowiednim czasie sakramenty święte. W tym procesie stopniowego nabywania stylu życia chrześcijańskiego katechumenów wspiera głównie prowadzący katechezę, poręczyciele, chrzestni oraz pozostali wierni miejscowej wspólnoty, głównie przez modlitwę i świadectwo życia. Proces ten ma swoją własną dynamikę wyrażającą się w porzuceniu starego stylu życia i przechodzeniu do sposobu myślenia (doktryna) i postępowania (moralność) właściwych dla ludzi wierzących. W tym samym czasie katechumeni doświadczają we własnej wspólnotcie, że Kościół nieustannie prowadzi działalność apostołską i misyjną przez ewangelizację, modlitwę i świadectwa życia i przez to samo uczą się odpowiedzialności za Kościół i przygotowują do uczestnictwa w dziele ewangelizacji świata (nr 19,4; por. DM 14). Formacja doktrynalna i moralna katechumenów złączona jest nierozdzielnie z ich uczestnictwem w liturgii. Rytuał przewiduje trzy główne formy celebracji liturgicznych w tym okresie: liturgie słowa Bożego (nr 106—108), egzorcyzmy mniejsze (nr 109—118) i błogosławieństwa katechumenów (nr 119—124).

Celem celebracji słowa Bożego jest utrwalenie treści nauki Kościoła dotyczącej życia chrześcijańskiego, pouczenie o modlitwie, wyjaśnienie znaków, czynności i okresów roku kościelnego, wreszcie stopniowe wprowadzenie katechumenów w życie liturgiczne całej wspólnoty (nr 106). Udział w mszalnej liturgii słowa w niedziele i święta posiada także znaczenie wychowawcze, przyzwyczajają katechumenów do właściwego przeżywania i świętowania niedziel i świąt kościelnych. Specjalne dla katechumenów celebracje słowa Bożego mają miejsce zwykle po katechezie i kończą się tzw. egzorcyzmami mniejszymi połączonymi z błogosławieństwem.

Egzorcyzm składa się z jednej lub kilku modlitw z włożeniem rąk, odmawianych przez kapłana, diakona lub katechetę nad pochylonymi lub klęczącymi katechumenami (nr 109). Celem egzorcyzmów jest ukazanie katechumenom, że w życiu duchowym konieczna jest nieustanna walka o panowanie ducha nad ciałem, czego nie można osiągnąć bez wielu wyrzeczeń oraz

bez Bożej pomocy (nr 101; 109—118). Sens egzorcyzmów dobrze wyraża jedna z modlitw: „...uwolnij ich od wpływów złego ducha, oddal od nich wszelki błąd i grzech, aby się stali świątynią Ducha Świętego” (nr 113). W czasie katechumenatu ma się dokonać wewnętrzna przemiana człowieka i zmiana jego przynależności: duch zły ma ustąpić miejsca Duchowi Świętemu, którego świątynią ma być chrześcijanin.

Udzielane przed odesłaniem katechumenów błogosławieństwo, po którym może mieć miejsce włożenie ręki na głowę (nr 119) wyraża miłość Bożą i troskę Kościoła, który pragnie, aby otrzymali oni „umocnienie ducha, radość i pokój na swojej trudnej drodze” (nr 102; por. 119—124).

W miarę duchowego postępu katechumenów i przy ich przechodzeniu na wyższym poziomie katechizacji można podkreślić ten moment przez specjalne obrzędy zwane „obrzędami przechodzenia”, do których należą tzw. *traditiones* Symbolu wiary i Modlitwy Pańskiej. Chociaż z zasady należą one już do następnego okresu, z racji pastoralnych można je antycypować, podobnie jak obrzęd *Effeta* i namaszczenie olejem katechumenów (nr 103; por. 125—132). Sprawowanie tych obrzędów winno dokonywać się przy udziale miejscowej wspólnoty, która bierze udział w przygotowaniu katechumenów do sakramentów (nr 105). Pod koniec katechumenatu, gdy Kościół uzna, że można ich już dopuścić do bezpośredniego przygotowania do sakramentów wtajemniczenia wybierają sobie rodziców chrzestnych (nr 104). Właściwy katechumenat kończy się obrzędem wybrania rozpoczynającym okres oczyszczenia i oświecenia i zbiegający się zwykle z czasem Wielkiego Postu (nr 21; 133).

Do obrzędu wybrania (*electio*) zwanego także wpisaniem imienia dopuszczani są jedynie ci spośród katechumenów, którzy odznaczają się „nawróceniem serca i zmianą obyczajów, dostateczną znajomością nauki chrześcijańskiej” oraz wykazują właściwego „ducha wiary i miłości” (nr 23), a także dojrzałą i świadomą decyzję na przyjęcie sakramentów Kościoła (nr 134). Zanim dopuści się katechumenów na ten stopień należy dokładnie zbadać dotychczasowe ich postępowanie i poziom ich przygotowania. Dla Kościoła bowiem obrzęd wybrania jest jakby centralnym momentem całej jego troski o katechumenów (nr 135). Z tej racji decyzję o dopuszczeniu na drugi stopień podejmuje cały Kościół tj. biskup, prezbiterzy, diakoni, katecheci, rodzice chrzestni oraz cała miejscowa wspólnota (nr 135; 137). Właściwe dopuszczenie kandydatów dokonuje się jeszcze przed aktem liturgicznym wybrania podczas wspólnego zebrania mającego na celu ocenę głównie moralnych kwalifikacji kandydatów, ale także stopień ich ogólnego przygotowania do sakramentów wielkanocnych (nr 23; 133). Ważną rolę w tym dopuszczeniu pełnią katecheci i rodzice chrzestni, którzy są najbardziej zaangażowani w procesie przygotowania katechumenów do sakramentów wtajemniczenia.

Nazwa obrzędu „wybranie” nawiązuje do faktu, że to sam Bóg dokonuje wyboru, a Kościół jedynie działa w Jego imieniu. Natomiast określenie tego samego obrzędu „wpisaniem imienia” pochodzi stąd, że kandydaci wpisują swoje imiona do księgi wybranych, jako rękojmię wierności Bogu i Kościołowi (nr 22). Od tego obrzędu katechumenów nazywa się wybranymi (*electi*), ubiegającymi się o chrzest (*competentes*) lub dążącymi do oświecenia (*illuminandi*).

Obrzędy wybrania sprawuje się podczas Mszy św. w I Niedzielę W. Postu i zwykle przewodniczy im biskup lub jego delegat (nr 138). Po homilii odpowiedzialny za formację katechumenów przedstawia ich biskupowi i prosi, aby po odbyciu skrutyniów zostali dopuszczeni do sakramentów chrztu, bierzmowania i Eucharystii (nr 143). Następnie wzywani imiennie katechumeni stają wraz ze swoimi chrzestnymi przed biskupem. Chrzestni publicznie zaświadcza, że katechumeni posiadają już wystarczającą wiarę, według której też starają się postępować oraz uczestniczą w modlitwach Kościoła (nr 144). Z kolei katechumeni wyrażają prośbę o sakramenty wtajemniczenia i następnie zapisanie ich imion w księdze wybranych (nr 146), po czym celebrans

oznajmia, że zostali wybrani, czyli dopuszczeni do przyjęcia sakramentów w najbliższą Wigilię Paschalną (nr 147). Modlitwa całego zgromadzenia w formie modlitwy powszechnej, po której następuje odesłanie wybranych, kończy obrzędy wybrania (nr 148; 150).

3. Okres oczyszczenia i oświecenia

Celem tego okresu jest bezpośrednio przygotowanie wybranych do przyjęcia sakramentów paschalnych. O ile katechumenat koncentrował się głównie na katechezie, to okres oczyszczenia i oświecenia ma pełnić rolę duchowych rekolekcji, w czasie których wybrani razem z całą wspólnotą dokonują „oczyszczenia serca i myśli przez badanie sumienia i pokutę” oraz doznają oświecenia wewnętrznego „przez głębsze poznanie Chrystusa Zbawiciela” (nr 25). Celowi temu służą bogate obrzędy związane z tym okresem zwane skrutiniami oraz przekazanie wybranym najstarszych dokumentów wiary (*Credo*) i modlitwy (*Pater noster*). Obrzędy te tradycyjnie odbywają się w okresie Wielkiego Postu (nr 153).

Odbywające się w III, IV i V Niedzielę W. Postu skrutinia (nr 159) mają podwójny cel: „uwolnienie od grzechu i szatana” oraz „umocnienie w Chrystusie, który dla wybranych jest drogą, prawdą i życiem” (nr 25). Działania duszpasterskie związane z tymi obrzędami mają uświadomić wybranym, że to, co jeszcze „jest w ich sercach ułomne, słabe i złe, powinno zostać uzdrowione, a to, co jest w nich prawe, wartościowe i święte, winno być umocnione” (nr 25). Poprzez skrutinia wybrani mają także lepiej poznać i zrozumieć tajemnicę Chrystusa i Kościoła, ale również siebie samych, swoją grzeszność i związaną z tym konieczność pokuty (nr 155). Mają umacniać się przeciw pokusom, postępować w miłości Boga i wzbudzać szczerą intencję trwania przy Nim. Skrutinia pozwalają wybranym pełniej poznać Chrystusa jako Odkupiciela dzięki specjalnie dobranym czytaniom i perykopom ewangelicznym, które ukazują Go jako wodę żywą, światło świata oraz życie i zmartwychwstanie (nr 157). Tym samym wybrani otrzymują pouczenie o chrzcie jako odradzającym obmyciu, oświeceniu i zmartwychwstaniu do nowego życia. W tym procesie wewnętrznej przemiany Kościół pomaga wybranym przez związane ze skrutiniami egzorcyzmy, przez które uwalnia ich „od skutków grzechu i od wpływu złego ducha, umacnia ich na drodze duchowej i otwiera serca na przyjęcie darów Zbawiciela” (nr 156).

Skrutinia mają miejsce po homilii i posiadają następującą strukturę: modlitwa w ciszy całego zgromadzenia, po której następuje modlitwa powszechna zakończona egzorcyzmem; włożenie ręki na głowę każdego wybranego, modlitwa nad wszystkimi i odesłanie (nr 162—165; 169—172; 176—179). Treść modlitw egzorcyzmów występujących w poszczególnych skrutiniach ściśle związana jest z tekstem Ewangelii danej niedzieli (por. nr 164; 171; 178).

Pierwsze skrutinium koncentruje się na darze Bożej miłości, która przez wiarę i nadzieję staje się udziałem wybranych. Dzięki niej stają się oni dziedzicami obietnicy, synami Królestwa i wchodzą w historię zbawienia. Czytanie I (Wj 17,3—7) ma ukazać podobieństwo sytuacji duchowej wybranych z przeżyciami ludu wybranego wędrującego do ziemi obiecanej. Również oni są doświadczani przez życie codzienne, nękani pokusami i zwątpieniem, ale także spragnieni wypełnienia się Bożych obietnic. Kościół ukazuje im wodę chrzcielną jako źródło miłości i łaski, czyli zbawienia pochodzącego od Boga, za które uwielbia Go w następującym po czytaniu Psalmie 95 zzywając jednocześnie do wiary i ufności. Temat uprzedzającej miłości Boga do ludzi podejmuje także II czytanie (Rz 5,1—2.5—8). Od odpowiedzi na tę miłość objawioną w Jego Synu zależy usprawiedliwienie człowieka, czyli łaska zbawienia. W wodzie, którą Chrystus obiecuje Samarytance, Kościół zawsze widział zapowiedź odradzającej wody chrzcielnej (J 4,5—42). Jednak warunkiem koniecznym otrzymania od Boga daru zbawienia jest zawsze

wiara w Chrystusa. Ewangelia o Samarytance i następująca po niej homilia mają doprowadzić wybranych do osobistego wyznania takiej wiary słowami: „Panie, Ty jesteś prawdziwym Zbawicielem świata, daj mi wody żywej, abym więcej nie pragnął” (por. J 4,15).

W drugim skrutinium centralnym tematem jest osoba i nauka Jezusa Chrystusa przedstawiane wybranym jako światło wskazujące drogę prowadzącą do zbawienia. Stan człowieka przed chrztem porównywany jest do przebywania w ciemności, z której dzięki sakramentowi wtajemniczenia następuje przejście do życia w świetle. Św. Paweł posługuje się w tym celu metaforą opartą na antytezie: ciemności—światło. Światło i ciemność przedstawia jako dwie przeciwstawne potęgi. Być chrześcijaninem oznacza porzucić uczynki ciemności, aby postępować jak „dzieci światłości” i szukać tego, „co jest miłe Panu” (Ef 5,8—14). Doskonałą ilustracją przeprowadzenia człowieka z ciemności do światła jest perykopa ewangeliczna o uzdrowieniu niewidomego od urodzenia (J 9,1—14). Niewidomy jest symbolem człowieka żyjącego w ciemności, który przez spotkanie z Chrystusem „światłością świata” i dającym „światło życia” dochodzi do wiary i rozpoczyna nowe życie. Taki sam proces ma dokonać się w życiu wybranych. Dla nich światłem jest Chrystus obecny już teraz w swoim słowie, w które mają uwierzyć, aby następnie otrzymać od Niego w sakramentach wielkanocnych pełne oświecenie przez obmycie wodą, namaszczenie i uczestnictwo w świętej uczcie (por. Ps 23), aby „okazali się silnymi i odważnymi świadkami wiary” (nr 171).

* Teksty liturgiczne trzeciego skrutinium inspirowane są ewangelią o wskrzeszeniu Łazarza (J 11,1—45). Przewija się w nich myśl o nowym życiu i zmartwychwstaniu za sprawą Ducha Świętego Ożywiciela (nr 178). Do właściwego zrozumienia tej ewangelii przygotowuje już czytanie I (Ez 37,12—14) mówiące, że życie jest owocem Ducha (w. 14). Duch Boga nie tylko ożywia człowieka po stworzeniu, ale także wskrzesi go do nowego życia. Wybrani mają ożywić w sobie nadzieję, że w sakramentach otrzymają Ducha Pana, który daje życie. Myśl tę rozwija i pogłębia II czytanie (Rz 8,8—11). Duch ożywia jedynie tych, którzy żyją według Ducha, a nie według ciała. Istnieją więc dwie formy egzystencji człowieka w relacji do Boga: życie według ciała, które prowadzi do śmierci duchowej i życie według Ducha, które jest gwarancją przyszłego zmartwychwstania. Ewangelia o wskrzeszeniu Łazarza w kontekście zbliżającego się chrztu ma wybranym pomóc zrozumieć, że powinni przejść ze śmierci grzechu do życia według Ducha, aby przez wiarę i sakramenty święte otrzymać nadzieję i gwarancję ostatecznego zmartwychwstania, zgodnie ze słowami Jezusa „Ja jestem zmartwychwstanie i życie, kto wierzy we mnie, nie umrze na wieki” (J 11,25a,26).

W okresie oczyszczenia i oświecenia obok skrutiniów mają miejsce także obrzędy przekazania wybranym skrótu głównych prawd wiary Kościoła zawartych w Symbolu oraz wspólnej modlitwy wszystkich chrześcijan — *Ojciec nasz* (nr 25). Obrzędy te odbywają się po mszalne liturgii słowa Bożego w dni powszednie trzeciego tygodnia W. Postu już po pierwszym skrutinium (przekazanie Symbolu) i w piątym tygodniu, po trzecim skrutinium (przekazanie *Ojciec nasz*). W obrzędach tych bierze również udział miejscowa wspólnota wiernych, która razem z wybranymi odmawia *Credo* i *Pater noster* oraz modli się za nich, aby Bóg okazał im miłosierdzie, odpuścił wszystkie grzechy, dał prawdziwą mądrość (nr 187) i przez odrodzenie w wodzie chrztu zaliczył do grona swoich przybranych dzieci.

W ramach bezpośredniego przygotowania do celebracji sakramentów inicjacyjnych w Wielką Sobotę ma miejsce obrzęd oddania Symbolu połączony z obrzędem *Effeta* (nr 26; 193). Po ewangelii i homilii, w której wybrani otrzymują pouczenie o konieczności łaski do przyjęcia z wiarą słowa Bożego, wyznawania jej i głoszenia w świecie, celebrans modli się za wybranych, aby wyznając ustami to, „w co wierzą z całego serca”, w całym życiu wypełniali wolę Boga (nr 198). Następnie wybrani odmawiają Symbol wiary (nr 199).

Zwykle bezpośrednio po tym następuje obrzęd *Effeta* polegający na dotknięciu uszu i ust każdego z wybranych wraz z formułą: „*Effeta*, to znaczy: Otwórz się, abys na cześć i chwałę Boga wyznawał wiarę, którą ci głoszono” (nr 202). Po tych obrzędach może mieć miejsce jeszcze wybór chrześcijańskiego imienia (nr 203—205) oraz namaszczenie olejem katechumenów. W Polsce na mocy postanowienia Konferencji Biskupów obrzędy te opuszcza się z wyjątkiem namaszczenia olejem katechumenów (nr 206—207).

4. Celebracja sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego

Trzeci i ostatni stopień katechumenatu obejmuje liturgię sakramentów inicjacyjnych, którą sprawuje się zwykle w Wigilię Paschalną (nr 27; 208). Udzielając tych sakramentów w innym czasie należy posłużyć się specjalnym formularzem Mszy św. obrzędowej (Mszał s. 67). W sakramentach tych, do których dorosli „przychodzą z własnej woli i pragną przez wiarę przyjąć dar Boży” (nr 30), otrzymują odpuszczenie grzechów i łaskę przyzbrania za synów Bożych, są włączeni do Kościoła jako nowego ludu Bożego, „zostają przez Ducha Świętego wprowadzeni w obiecaną pełnię czasów” i uczestniczą w Eucharystii jako ofierze i uczcie otrzymują „przedsmak dóbr Królestwa Bożego” (nr 27).

Liturgia chrzcielna rozpoczyna się od Litanii do Świętych (nr 214) poprzedzonej wezwaniem do modlitwy, aby Bóg okazał proszącym o chrzest swoje miłosierdzie, obdarzył ich światłem i mocą, dał im nowe życie w Duchu Świętym i aby „całym sercem złączyli się z Chrystusem” (nr 213). Po śpiewie Litanii błogosławi się wodę do chrztu (nr 215). Formuła błogosławieństwa wody jest wspaniałą anamnezą wielkich dzieł dokonanych przez Boga w historii zbawienia od początku Starego Testamentu aż do polecenia Jezusa, aby gościć Ewangelię i udzielać chrztu wszystkim narodom. Treść tej formuły w kontekście liturgii Wigilii Paschalnej pozwala wybranym lepiej zrozumieć nadprzyrodzone znaczenie wody chrzcielnej i świadomie uczestniczyć w liturgii chrztu. Bowiem jedynie z niepojętej miłości Boga, przez Ducha Świętego woda posiada moc obmycia z brudów grzechu i odrodzenia do „nowego życia dziecka Bożego” (nr 215). Po błogosławieństwie wody następuje wyrzeczenie się zła i wyznanie wiary (nr 217; 219). Potrójne wyrzeczenie się zła i wyznanie wiary (nr 217; 219). Potrójne wyrzeczenie się zła i szczerą wolą trwania przy Chrystusie, a następnie potrójne wyznanie wiary wyrażają pełniej decyzję wybranych przejścia z ciemności grzechu i wejścia do królestwa światła. Definitywne odrzucenie zła i mocna wiara będąca odpowiedzią na wezwanie Boże wskazują na ścisły związek sakramentu chrztu z wiarą, nie tylko Kościoła, ale osobistą wiarą każdego przyjmującego chrzest. Dzięki żywej wierze przyjmujący chrzest współdziałają w liturgii sakramentu i „aktem swej woli zawierają przymierze z Chrystusem, wyrzekają się błędów i oddają Bogu prawdziwemu” (nr 30). Bezpośrednio po indywidualnym wyznaniu wiary następuje chrzest przez zanurzenie (nr 220) lub przez polanie (nr 221): „Obmycie wodą oznacza mistyczne uczestnictwo w śmierci i Zmartwychwstaniu Chrystusa, dzięki któremu wierzący w Jego imię umierają dla grzechów, a zmartwychwstają do życia wiecznego” (nr 32). Po chrzcie mają miejsce dwa obrzędy wyjaśniające: włożenie białej szaty (nr 225) i wręczenie zapalanej świecy. Od paschału świece zapalają chrzestni i wręczają je neofitom (nr 226).

Zgodnie ze starożytną tradycją Kościoła neofici bezpośrednio po chrzcie przyjmują sakrament bierzmowania, także wtedy, gdy liturgii przewodniczy prezbiter (nr 34; 46; 228). W ten sposób „podkreśla się jedność misterium paschalnego, ścisły związek między postannictwem Syna a udzieleniem Ducha Świętego oraz łączność sakramentów, w których na ochrzczonych zstępują wraz z Ojcem te dwie Osoby Boskie” (nr 34). W sakramencie bierzmowania neofici otrzymują „moc Ducha Świętego”. Duch Święty przez swoje na-

maszczenie doskonale upodobnia ich do Chrystusa, ale też zobowiązuje do dawania o Nim świadectwa i budowania Kościoła w wierze i miłości (nr 229). Obrzędy bierzmowania zawierają jedynie: krótkie pouczenie neofitów o jego skutkach, zakończone wezwaniem całego zgromadzenia do modlitwy o dar Ducha Świętego dla nich (nr 229), modlitwę z włożeniem rąk (nr 230) oraz namaszczenie czoła wraz z formułą sakramentalną (nr 231).

Dopełnieniem wtajemniczenia chrześcijańskiego jest pierwsze sakramentalne uczestnictwo neofitów w Eucharystii (nr 36). Odrodzeni do nowego życia w chrzcie i umocnieni darem Ducha Świętego w bierzmowaniu razem z całym Kościołem składają Ojcu ofiarę Jego Syna. Ich udział w celebracji eucharystycznej jest wypełnieniem funkcji wynikających z kapłaństwa powszechnego i winien wyrażać się we współuczestnictwie w modlitwie wiernych, składaniu darów ofiarnych i samych siebie w duchowej ofierze, odmawianiu Modlitwy Pańskiej i przyjmowaniu Komunii św. pod dwiema postaciami, na znak doskonalszego zjednoczenia z Chrystusem i Kościołem (nr 36). Eucharystia ma pozostać dla nich trwałym i niewyczerpanym źródłem życia w wierze i miłości zapoczątkowanym przyjęciem sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego. Jan Paweł II wyraża to w następujący sposób: „Jeśli bowiem życie chrześcijańskie wyraża się w spełnianiu największego przykazania, czyli w miłości Boga i bliźniego, to miłość ta znajduje swoje źródło właśnie w tym sakramencie, który powszechnie bywa nazywany sakramentem miłości. Eucharystia tę miłość oznacza, a więc przypomina, uobecnia i urzeczywistnia zarazem...”, z niej „rodzi się również w nas samych żywa odpowiedź miłości. Wkraczamy niejako na drogę miłości i na tej drodze czynimy postępy. Miłość, która rodzi się w nas z Eucharystii, dzięki Eucharystii też w nas się rozwija, gruntuje i umacnia”.

5. Okres mistagogii, czyli pogłębionego wtajemniczenia

Okres ten obejmuje czas po przyjęciu sakramentów inicjacyjnych i przypada z zasady na cały czas wielkanocny. Ma on podwójny cel: głębsze poznanie misterium paschalnego (nr 37) oraz doświadczenie wspólnoty przez pełne włączenie w jej życie, ale także serdeczne przyjęcie z jej strony oraz wieloraka i życzliwa pomoc neofitom w różnych okolicznościach życia codziennego prowadząca do nowego i głębszego zrozumienia wiary, Kościoła i świata (nr 38; 235). Przy pomocy rodziców neofici winni nawiązać zażyłe związki z wiernymi, aby „przekazać im świeże spojrzenie na sprawy wiary i dostarczyć nowych pobudek dla jej ożywienia” (nr 39). Temu celowi wzajemnego zbliżenia się oraz pełnej integracji neofitów ze wspólnotą miejscową służą przede wszystkim Msze niedziel paschalnych, zwłaszcza z czytania-mi roku „A” (nr 40). W liturgii niedzielnej neofici zajmują specjalne miejsce, a ich obecność uwzględnia się w homilii i modlitwie wiernych (nr 236). W tym też czasie neofici wraz z całą wspólnotą rozważają Ewangelię, przyjmują Eucharystię i pełniąuczynki miłosierdzia oraz inne praktyki życia chrześcijańskiego (nr 37). Również dzięki pogłębionej katechezie i osobistemu doświadczeniu związanemu z przyjętymi sakramentami, neofici dochodzą do pełniejszego zrozumienia misterium paschalnego, w którym uczestniczą oraz wszystkich konsekwencji stąd wynikających (nr 38). Okres mistagogii należy zakończyć przed niedzielą Zesłania Ducha Świętego specjalną uroczystą celebracją liturgiczną połączoną z zachętą do wspólnego obchodu rocznicy chrztu i wyrażenia Bogu wdzięczności za otrzymane sakramenty święte (nr 237—238).

Już z tej bardzo ogólnej prezentacji Rytuału widać, że obrzędy wtajemniczenia chrześcijańskiego dorosłych są tak ułożone, aby tworzyć odpowiedni klimat i atmosferę sprzyjającą formacji religijnej katechumenów. Przez cały

czas przygotowania do sakramentów inicjacyjnych pozostają w bezpośrednim kontakcie z miejscową wspólnotą wiernych, która przez modlitwę i dobry przykład pomaga im w procesie nawrócenia, dochodzenia do dojrzałej wiary i praktyki życia chrześcijańskiego. W tym procesie powolnej i rozłożonej na etapy chrystianizacji ważną rolę spełnia głoszenie słowa Bożego. Słowo Boże ma budzić wiarę i prowadzić do nawrócenia serca. Nawrócenie zaś dokonuje się powoli i stopniowo, gdy kandydaci z pomocą łaski Bożej dochodzą do wewnętrznej przemiany i zaczynają w świetle wiary patrzeć i oceniać swoje życie, a następnie postępować po chrześcijańsku. Rezultatem prawdziwego nawrócenia jest osiągnięcie nowej mentalności wynikającej z Ewangelii Chrystusa, a następnie życie chrześcijańskie. Dopiero takie nawrócenie zostaje przypieczętowane przyjęciem sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego, rozpoczynające pełne uczestnictwo w życiu Chrystusa i Kościoła.

ks. Czesław Krakowiak